

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Volume CLXVII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 28

SLAVONIC TERMINOLOGY TODAY

Accepted at the 5th meeting of the Department of Language and Literature
of 30th May, 2017, on the basis of reviews presented by *Predrag Piper*
and *Rajna Dragičević*

Editors

PREDRAG PIPER, full member of the Academy
Dr VLADAN JOVANOVIĆ

BELGRADE
2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 28

СЛОВЕНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА ДАНАС

Примљено на V скупу Одељења језика и књижевности
од 30. маја 2017. године, на основу реферата
академика *Предрага Пипера* и проф. др *Рајне Драгићевић*

Уредници

академик ПРЕДРАГ ПИПЕР

др ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ

БЕОГРАД

2017

Издају
Српска академија наука и уметности
и
Институт за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

Предраг Пипер, редовни члан САНУ, Слободан Реметић, редовни члан АНУРС,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Срето Танасић, проф. др Софија
Милорадовић, проф. др Рајна Драгићевић, доц. др Исидора Бјелаковић,
проф. др Викторија Людвигівна Иващенко, проф. др Сергей Викторович
Гринев-Гриневић, др Сергей Дмитриевич Шелов, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska,
к. ф. н. Вячеслав Константинович Щербин, др Марина Спасојевић и
др Владан Јовановић

Рецензенти појединачних радова

проф. др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, проф. др Гордана Јовановић,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Људмила Поповић, проф. др Срето Танасић,
dr Peter Weiss, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska, проф. др Рајна Драгићевић,
проф. др Душко Витас, проф. др Сергей Викторович Гринев-Гриневић,
проф. др Софија Милорадовић, проф. др Александар Милановић, др Марта
Бјелетић, др Снежана Петровић, др Викторија Людвигівна Иващенко,
доц. др Исидора Бјелаковић, к.ф.н. Вячеслав Константинович Щербин,
др Владан Јовановић

Лектор и коректор радова на српском језику
Марија Селаковић

Коректура резимеа на енглеском језику
Clare McGinn Zubac

Превод и коректура резимеа на руском језику
Свејлана Гољак, Эльвира Анатольевна Сорокина

Коректура радова на руском језику
Эльвира Анатольевна Сорокина

Припрема за штампу
Милан Тасић

Тираж 400 примерака

Штампа
Службени гласник, Београд

САДРЖАЈ

Уводно слово 9

I. ПОГЛЕД НА РАЗВОЈ ТЕРМИНОЛОШКИХ И ТЕРМИНОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА. ПРАВЦИ У ТЕРМИНОЛОГИЈИ

Викторія Людвігівна Іващенко: Слов'янське термінознавство:
проблематика й перспективи розвитку 15

Эльвира Анатольевна Сорокина: Формирование теории
языка для специальных целей (ЯСЦ) 29

Сергей Викторович Гринев-Гриневич: Антропологистика
как современное развитие терминоведения 41

Кацярына Пятроўна Любецкая: Спецыяльная лексіка
беларускай мовы як аб'ект даследавання беларускіх
лінгвістаў у канцы XX – пачатку XXI стст. 51

Marta Małachowicz: Prace dyplomowe z dziedziny terminologii
i terminografii powstałe w instytucie komunikacji
specjalistycznej i interkulturowej uniwersytetu
warszawskiego w latach 2010–2015 61

II. ТЕРМИНОЛОГИЈА И РЕЧНИЦИ

Сергей Дмитриевич Шелов: Универсальный терминологический
словарь: новый тип терминологических словарей 71

Юрий Николаевич Марчук: Проблемы многоязычной
терминографии 85

Марија С. Ђинђић: Обрада лингвистичких и
граматичких термина у двојезичном описном
речнику (на примеру Новог турско-српског речника /
Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük) 91

Данко Шипка: Двојезична терминографија исламских термина	101
Рада Стијовић, Олга Сабо, Ранка Станковић: Речник САНУ као база терминолошких речника (на примеру Речника кулинарства)	109
Володимир Володимирович Дубичинський: Терминографичні праці харківських лексикографів	125
Вячеслав Константинович Щербин: Отраслевая лексикография Беларуси	135

III. ГРАМАТИЧКА И ЛИНГВИСТИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Јованка Радић: О логичким основама српских лингвистичких термина на <i>-ица</i> и <i>-ина</i>	149
Милош М. Ковачевић: О термину субјекат у србистици	173
Вељко Ж. Брборић: Српска правописна терминологија данас – у науци и настави	187
Драго Тешановић: Централни и периферни суфикси у српској дериватологији	197
Сања Ж. Ђуровић: Основни појмови морфематике српског језика	213
Марина Љ. Спасојевић: Појмовно-терминолошки апарат при проучавању глаголског вида и сродних појава у србистици у светлу аспектолошких приступа	229
Наташа С. Вуловић: Употреба основних фразеолошких термина у српској (и словенској) лингвистици	243
Владан З. Јовановић: Српска терминологија у <i>Речнику словенске лингвистичке терминологије</i> из угла савременог стања српске лингвистике	253
Milan Harvalík: Slovánská onomastická terminologie v mezinárodním kontextu	267
Iveta Valentová: Slovenská onomastická terminológia	277

IV. СТАНДАРДИЗАЦИЈА ТЕРМИНА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. ТЕРМИНИ И КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКА НОРМА

Виктор Д. Савић: Српски називи документа у средњем веку – према самим документима (1189–1346)	291
Исидора Г. Бјелаковић: Синонимија у терминологији код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и астрономија)	305
Александар М. Милановић: Развој српске терминолошке мисли у 19. веку: допринос Лазе Костића	317

Марина С. Јањић: Школска терминологија у дијахронијској перспективи	331
Ewa Wolnicz-Pawłowska: Problemy terminologiczne w działalności UNGEGN	343
Tanja Fajfar: Jezikovnokulturna ustreznost kot terminološko načelo	351
Mojca Žagar Karer: Terminološko svetovanje: izkušnje in perspektive	361
Lana Hudeček: Anglizmi u hrvatskome nazivlju	371
Milica Mihaljević: Terminologija kao deskriptivna ili preskriptivna znanost – stanje u Hrvatskoj	383

V. ТЕРМИН И ЛЕКСИЧКИ СИСТЕМ

Милорад П. Дешић: Специјална лексика и полисемија	407
Рајна М. Драгићевић: Детерминологизација као процес богаћења општег лексичког фонда	417
Mariusz Górnicz: Czy naukowcy z krajów słowiańskich lubią terminy metafory?	425

VI. ФУНКЦИОНАЛНА РАСЛОЈЕНОСТ ТЕРМИНОЛОШКОГ ИЗРАЗА – НАУЧНА, ПРОФЕСИОНАЛНА (СТРУЧНА) ТЕРМИНОЛОГИЈА И СПЕЦИЈАЛНА ЛЕКСИКА ДУХОВНЕ И МАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРЕ НАРОДНИХ ГОВОРА

Ружица С. Левушкина: Лексеме из општег лексичког фонда као термини у сфери православне духовности	439
Альбіна Анатоліївна Ковтун: Способи непрямой номінації релігійних понять в українській мові	451
Ђорђе Р. Оташевић: Рад на српској слободнотидарској терминологији	461
Гордана Р. Штасни: Термини у домену нанотехнологије	469
Оксана Чмелікова-Газдошова: Субстантивовані прикметники в українській і чеській юридичній термінології	481
Бојана С. Милосављевић: Филозофска лексика у речнику и у говору	493
Милан С. Ајдановић: Грецизми у српском географском терминосистему	509
Валентина Федоровна Новодранова: Когнитивное моделирование терминосистемы предметной области знания	521
Ольга Михайловна Рылкина: Способы терминообразования русских нозологических терминов (на материале русскоязычной терминологии детской кардиологии)	529

Тамара Валентиновна Рожкова: Статус и типологизация глагола в медицинской терминологии	537
Елена Викторовна Рыжкина: О некоторых динамических процессах в современной русской терминологии	549
Маргарита Николаевна Лазарева: О соотношении интернационального и национального в научных названиях растений (на материале русского языка)	557
Оксана Вікторівна Нарушевич-Васильсва: Семантико-тематична та категорійно-поняттєва організація української термінології харчової промисловості	567
Драгана И. Радовановић: Од Вукове трпезе из његовог Рјечника до Матичиног једнотомника	577
Неђо Г. Јошић: Народни називи воћака код Срба и критеријуми њиховог раслојавања	587
Мирјана С. Петровић-Савић: Из географске терминологије Јадра	599
Ивана В. Лазић-Коњик: Лексика традиционалне културе према тематским пољима	613
Софија Ј. Мићић-Кандијаш: Лексиколошки и лексикографски аспекти превођења енглеских медицинских израза на српски	625

VII. ЕЛЕКТРОНСКЕ ТЕРМИНОЛОШКЕ БАЗЕ ПОДАТАКА И ЊИХОВА ПРИМЕНА У ТЕРМИНОЛОГИЈИ, ТЕРМИНОГРАФИЈИ И ЛЕКСИКОГРАФИЈИ. ТЕРМИНОЛОШКИ САЈТОВИ И ПОРТАЛИ

Александр Васильевич Зубов: Способы автоматического извлечения терминов из текста	639
Paweł Kowalski, Zofia Rudnik-Karwatowa: Wykorzystanie terminologii w systemie informacyjno-wyszukiwawczym językoznawstwa sławistycznego iSybisław	643
Maja Bratanić, Ana Ostroški Anić, Siniša Runjaić: Od baze do portala – razvoj nacionalne terminološke infrastrukture	657
Jana Levická: Počiatky slovenskej terminologickej databázy a jej súčasnosť a budúcnosť	667
Максим Олегович Вакуленко: Віртуальна українсько-російсько-англійська термінографічна лабораторія з фізики: сучасні лінгвістичні технології у фаховій мові	679

О ЛОГИЧКИМ ОСНОВАМА СРПСКИХ ЛИНГВИСТИЧКИХ ТЕРМИНА НА *-ИЦА* И *-ИНА**

(Од простора до језика – кретање суфикса
у оквиру категорије „квантитети“)

Јованка Радић**

У раду се с категоријалног (/ логичко-језичког) аспекта испитују лингвистички термини на *-ина* и *-ица* у српском језику, при чему се превасходно трага за начином поимања (/ менталног представљања) њима означених лингвистичких предмета. Уочава се да су термини на *-ица* везани за говор и јединице говора или језика, чије су основне карактеристике „линеарност“, „ограниченост“, „одређеност“, или и „засебност“. Указује се на извесну сличност тих лингвистичких предмета с предметима из других домена квантитета (простор, време, тело, број, друштво), али и са свим другим предметима који се означавају изведеницама на *-ица*, било да се опајају као посебна издужена тела, било као део неке целине. Супротно овом, предмете означене терминима на *-ина* карактерише некаква „неодређеност“, која се, у зависности од домена, испољава као неодређеност димензија и граница, количине, броја, облика и сл., а у метафизичкој димензији језика као предметно-семантичка неодређеност (сам језик и вредности језичких облика).

Кључне речи: српски лингвистички термини, творба речи, суфикс *-ина*, суфикс *-ица*, категорија појмова зв. квантитети, класе (/ категорије) квантитативних предмета, језик, говор

1. Уместо увода: о кретању лат. *terminus*

1.1. Пре него пређемо на анализу српских лингвистичких термина на *-ина* и *-ица*, биће корисно да се осврнемо на сам термин *термин*, тј. лат. реч-појам *terminus*, – која је и по категоријалној класи ентитета за које је примарно и секундарно везивана, и по доменима којима они припадају, упоредива са следом и склопом вредности суфикса *-ица* у српском језику.

Наиме, лат. *terminus* је примарни језички појам с основном вредношћу „међа, граница (којом се одређује где шта престаје [...]), обично ред камења

* Рад је резултат истраживања на пројекту Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције (бр. 178030), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

** Институт за српски језик САНУ; jovanka.radic@gmail.com

или коља“ (Ђорђевић 1886: *terminus*), те и ‘међаш’ (в. Simeon 1969: *termin*), ‘граничник’. Основно значење те речи утемељено је, дакле, у домену простора, где се след вредности могао кретати од ‘међа као граница’ (поред „реда камења или коља“, ту су и природне границе типа река, планински венац и сл.), преко ‘међаш као граничник’ до ‘граница’.¹ Смисао речи се кретао, али је линеарна (једнодимензионална) схема као предметна подлога (у логичком смислу субјекат) лат. појма ‘terminus’ остајала иста: и физичко ‘међа’ („ред камења“), и физичко-метафизичко ‘међаш’ (једна од „тачака“ које фиксирају путању замишљене граничне линије), и вишесмислено (физичко или метафизичко) ‘граница’ су, у ствари, „линије“ и/ли „тачке“ на „линијама“ које секу простор и помажу да се у њему снађемо и њиме овладамо. О важности повлачења граница, и то не само оних у простору (уп. лат. *terminus* као „*ciļj, kopas, kraj*“, „*rok, određeno vrijeme ili vremenska granica do koje nešto seže [...]* ili od koga [које] nešto роџинје“; Simeon 1969: *termin*), понајбоље сведочи „персониф. *Terminus* = бог гранични, бог међе“ (Ђорђевић 1886: *terminus*).

1.2. Лак пренос тога израза из домена простора у домен времена, а с њиме и у домен кретања и говора, омогућен је, свакако, тиме што сви ти домени подразумевају квантитативност, тј. што појмови из домена простор, време и говор припадају истој категорији. Наиме, класично учење о категоријама појмова² налази да категорији зв. квантитети / количине (гр. ροσόβ) примарно, као „*količina po sebi*“,³ припадају „непрекидне“ количине типа „*linija, površina, telo, i pored toga, vreme i prostor*“ (могуће је „*uhvatiti zajedničku granicu kojom su [...] delovi [таквих количина] povezani*“), а уз њих и дељиве количине ‘број’ и ‘говор’ (сачињене од делова који „*nemaju nikakvu zajedničku granicu kojom su [...] povezani*“). Независно од тога ради ли се о физичким

¹ На такав след указују и увиди да руководећи принцип који одређује „*pravac razvitka jezika uopšte*“ чини стално напредовање „*od 'konkretnog' do 'apstraktnog'*“ (KASIRER 1985: 221). Исти увид савремена историјска лингвистика назива „принцип семантичког раста“ – правило да су „когнитивно једноставније категорије историјски примарне у односу на сложеније, те да прототипски темељ у метафоризацији чине појмови из сфере елементарног физичког искуства, као концептуални извор апстрактног појмовника“ (Грковић-Мелџор 2008: 54, спац. Ј.Р.).

² У питању су увиди у разлике између појмова као појмова, тј. налази да сваки појам као „биће“ свести мора припадати једној од четири категорије појмова: супстанције или бивства – гр. ούσια, квантитети или количине – гр. ποσόβ, релативи – гр. πρός τι и квалитети – гр. ποσόβ. Основне карактеристике појмова тих категорија изложене су у засебним поглављима Аристотеловог списка *Κατηγοριје* (гл. V–VIII; о томе у Радић 2007, Радић 2014: 162–166).

³ Прецизира се и да су само то „*količine u pravom smislu*“, док за појмове типа ‘бело’ (категирија зв. квалитети) или за кретања и стања (категирија зв. релативи) „*kažemo da su količine s obzirom na ove*“ – „*zato što je površina velika*“, или „*zato što je vreme dugo, jer ni za jedno od toga ne govori se da je količina po sebi*“ (Кат.5б: 1–10). Аристотеловским језиком казано, то су количине „по прилучености“, тј. само по „прилученој“ им предметној компоненти појма, која је код релатива изразито „покретна“, тј. нестална.

или метафизичким (/ „апстрактним“) предметима, они у менталној сфери, као субјекти појмова, нужно бивају опредмећени (1) као линеарне (/ једно-димензионалне) схеме (/ представе) или „тачке“, или (2) као не-линеарне (дво-, тро- или без-димензионалне) представе одређених или неодређених облика и граница простирања.

1.3. Разлика између „непрекидних“ и „дељивих“ количина искључује могућност да је лат. *terminus* у домен говора ушло с вредношћу ‘граница као „линија“ која истовремено и дели и повезује’, али не и могућност да је ушло с вредношћу ‘међаш’ – у смислу ‘један од више вештачки постављених граничника који деле простор, а одвојени су и међусобно, и од оног што разграничавају’. Потврђене смислове лат. *terminus* у домену говора могуће је, стога, тумачити као израз свести о разликовној функцији делова говора (и језика), те и као сведочанство да су стари народи „знали“ (/ лако долазили до знања) да без повучених „граница“, тј. фиксираних разлика између јединица језика нема ни говора ни језика. На то је, у суштини, сводив и Сосилов увид да „predmeti koje [наука о језику] ima pred sobom nemaju apsolutno nikakav substratum u svome postojanju van svoje različitosti ili u razlikama svake vrste koje svest dovodi u vezu sa osnovnom razlikom (ali njihova recipročna razlika daje egzistenciju svakoj od njih), a da se nigde ne izade iz te u osnovi i zauvek negativne datosti o RAZLICI dvaju termina, a ne o pripadnosti jednom terminu“ (SOSIR 2004: 62).

1.4. Домен језика је особен (од осталих квантитета различит) и по томе што подразумева јединствен живот у два димензијама, „физичкој“ и метафизичкој (чулима доступан говор, тј. изговорене или написане говорне јединице су недељиве од њима изражених вредности), што је доприносило да и лат. *terminus* у томе домену задобије по две серије јасно неразграничених смислова – једну претежно везану за делове говора а другу за њихове вредности. Кад се ова особина језика повеже с оним што подразумева ‘међаш’, разумљиве постају све потврде изразито „широког значења“ (SIMEON 1969: *termin*) лат. *terminus* у домену језика: „*vox, dictio, vocabulum, nomen, appellatio, verbum, pars vel membrum (enuntiati, sententiae, itd.)*“.⁴ Јединствене карактеристике субјеката тога појма у домену простора (линеарна протезања типа ‘међа’, ‘граница’, односно, ‘међаш’ као једна од „тачки“ на замишљеној

⁴ Уп. *vox* – „1) глас [...], живојиньски глас, глас уопште, звук, јек [...], 2) гласом произведена реч (као део говора, особ. као израз осећања, страсти [уп. *quae res huic voci subijacatur* – шта лежи у тој речи, шта се замишља њом)“; „отуда *изјава* [...], *налог, зајовесї*“; *vocabulum* – „назив, име, реч (као део говора)“; *verbum* – „реч (као део говора [...]), израз [...], у граматици глагол“; *nomen* – „1) име [...], 2) лица с истим именом [...], 3) глас, слава, знајносї [...], 4) име као *їривидносї* у супротности са стварношћу“; *dictio* – „1) казивање, изговарање [...], сведочење; *говорење, говор*“; *appellatio* – „1) *їроговор, говорење* (кад кога ословимо). 2) терм. *їризивање* (апелација), кад се неко обраћа на вишу или на једнаку власт [...]. 3) позив, име, наслов“ (Ђорђевић 1886).

линији), времена (*terminus* као ‘одређено, линеарно узето време од – до’, ‘час као одређена „тачка“ у времену’) и кретања (‘циљ’ и ‘крај’ је сводиво на циљну и/ли крајњу „тачку“), – указују на то да су и „предметима“ говора морале одговарати сличне менталне представе: говор је могао бити поиман као звучна „линија“ одређених или неодређених граница (уп. смислове ‘*dictio*’ и ‘*appellatio*’), а делови говора као ограничене (смисаоно-)звучне „линије“ или „тачке“ (уп. ‘*nomen*’, ‘*vocabulum*’, ‘*vox*’). Пренос лат. *terminus* у домен говора омогућен је, дакле, изворним језичким осећајем да је та реч, с примарним значењем ‘међа, граница’, ‘међаш’, примењива не само на оно што је у језику већ постављено да разграничава физичко (уп. ‘*vocabulum* – реч као део говора’) и метафизичко (уп. ‘*nomen* – име / именица као предметна реч’ → ‘носилац датог имена’ → ‘„значење“ имена’), већ и на оно што је створено с тежњом да фиксира и разграничи тешко ухватљиве метафизичке предмете (уп. ‘*vox*’ : ‘*nomen*’). Како ћемо видети, и суфикс *-ица* примарно назначавала ограничену линеарну представу, која се намеће као основа великог броја српских граматичких термина везаних за јединице говора (нпр. *реченица*, *именица*, *изведеница*), док нам термини на *-ина*, настали као плод усмерења не на саме облике већ на њима изражене вредности (*једнина*, *двојина*, *множина*), сугеришу могућност да је неке од смислова лат. *terminus* могла пратити и нелинеарна представа, тј. димензионално неодређен / бездимензионалан „субјекат“ појма (в. т. 7.2.3).

2. Интернационализам ‘термин’ и проблеми терминологије

2.1. Проблеми које „новији језици“ (Simeon 1969: *termin*) имају с поимањем позајмљенице ‘термин’ узроковани су, свакако, тиме што они нису преузимали и њене примарне вредности (о значењима речи *ѿтермин* у српском в. РСЈ), тј. што су узели реч са смисловима развијеним на врху семантичке лествице, без вертикале што чува основу која увек изнова читује категоријалну природу појма и омогућава лако разумевање свих секундарних смислова појмовне речи, укључујући и оне који се развију у теоријском сазнању.⁵ Такав начин „преузимања“ појмова у науци намеће потребу да се за све такве речи утврди (/ програмира) њихова термилошка вредност. Сам термин *ѿтермин* се дефинише као „naziv ili stručni naziv, terminološka jedinica; riječ ili skup riječi specijalnoga (znanstvenog, tehničkog i sl.) jezika, građen (prihvaćen, posuđen i sl.) u svrhu točnoga izražavanja specijalnih pojmova i označavanja spe-

⁵ У тежњи да разјасни „форму и особеност језичких појмова“, Касирер (1998: 78–79) разматра разлику између таквих појмова и појмова *ѿтеоријског сазнања*, запажајући да ови последњи „образују само горњи логички слој, који се темељи на другом једном слоју, на слоју језичких појмова“.

сјјалних предмета“ (Simeon 1969: *termin*).⁶ Кад се каже „специјални предмети“, мисли се, свакако, на предмете што се откривају и издвајају у научним истраживањима одређене предметне области, који су „специјални“ зато што се откривају (и издвајају) менталним „оком“, микроскопом, нарочитим типом анализе одређених појава, или сл. У питању су, дакле, предмети који, будући дотад непознати, нису могли бити ни именовани, а именовање је нужно не само зарад потребе да с тим новим предметом упознамо друге, већ због тога што бисмо тек издвојен предмет и сами „изгубили“ ако га неким знаком не фиксирамо.

2.2. Чињеница да људска мисао и језик не мисле и не говоре о себи (својим деловима и њиховом устројству) и начинима свога рада, условљава то да поседујемо незнатан број примарних језичких појмова везаних (и) за тај домен (уп. српско *језик, говор, глас, реч, име, њојам*), – с чиме, свакако, морају бити повезани многи проблеми који се на пољу терминологије појављују у лингвистичким или филозофским истраживањима.⁷ Независно од тога да ли дати „предмет“ издвојимо сами или га упознамо посредством појма изграђеног у неком другом језику, неминовно се појављују проблеми везани за стварање и прихватање назива таквих предмета. Јер, за разлику од језичких појмова, који се у језичким заједницама спонтано и етапно граде и развијају на основу оног што је доступно чулима, осетима и разумевању већине,⁸ научни предмети се издвајају на основу оног што „види“ или разуме тек једна особа.

2.3. Да би појам спознат од стране појединца посредством туђе културе и језика могли схватати и усвајати други изворни говорници, услов је да се, најпре, дође до потпуног разумевања изворних вредности датага термина, те да се на темељу таквог разумевања појам изрази средствима сопственог језика. Да је такво разумевање у науци неретко изостајало, говори судбина темељних научних термина „*биће*“, „*једно*“ и *категорије*, који чине окосницу античке филозофске мисли, односно, *ијадеж, ијароним, синоним, метафора, род* („имена“) и др., који улазе у круг темељних лингвистичких термина. То што се ни данас (2400 година од рођења Аристотела, последњег из плејаде великих грчких филозофа) не престају изнова отворати питања везана за разумевање тих појмова узроковано је, свакако, тиме што на почецима нововековне филозофије и граматике није ухваћен њихов пун изворни смисао, с чиме мора бити повезано и то што су ти изворно грчки термини или остали непреведени, или су као мање више дословни преводи или калкови (најпре латински) „преписивани“ из једног језика у други.

⁶ Вероватно је да ово „специјални појмови“ подразумева исто што и „појмови теоријског сазнања“ (в. претх. нап.).

⁷ Увиђајући да „svakodnevnom jeziku naročito nedostaju sredstva da govori o jeziku“, Морис сматра да „zadatak je semjotike da pruži jezik za zadovoljavanje ove potrebe“ (Moris 1975: 27).

⁸ О логици развоја „језичких појмова“ в. Касирер 1998: 78–94.

3. Српска граматичка терминологија

Појмовни апарат и основни термини науке о српском језику створени су у XIX веку, углавном по (грчко-)латинским моделима већ примењеним у описима европских језика, укључујући и поједине словенске. У питању су, дакле, предмети који су најпре поимани посредством других језика, да би потом, у првим описима српскога језика, били заоденути у српско језичко рухо (адаптирани термини (грчко-)латинског порекла типа *граматика*, *фонетика*, *субјекат*, *објекат*, *предикат*, *сонант*, односно, преведни или калкирани термини типа *знак*, *значење*, *слог*, *облик*, *идајез*, *ирилог*, *иридев*), или пак, као одраз и израз највишег степена разумевања, били изражени средствима српског језика на сасвим оригиналан начин. Најстабилније српске граматичке термине, који су се лако и релативно брзо учврстили са својим сасвим одређеним вредностима и уградили у темељ науке о језику, чине управо термини грађени од средстава српског језика, по у њему владајућој логици.⁹ За многе термине које анализирамо у овоме раду важи констатација дата уз термин *именица* (в. т. 7.2.2): „Naziv »imenica« je posve izvorni gram. termin (koji nije preveden niti načinjen prema terminima iz drugih jezika)“ (Si-meon 1969: *imenica*).¹⁰

4. Мотивација – семантичка јединица у функцији детерминације предмета који се именује

Мањи део тако створених граматичких термина мотивационо је повезан с неком од изворних речи са значењем везаним за говор и/ли језик (*самогласник*, *сугласник* : ‘глас’; *реченица* : ‘реч’, ‘рећи’; *именица* : ‘име’, ‘именовати’); већина је изведена од глаголских основа, којима је предмет именована одређиван или по начину настанка (*сложеница*, *изведеница*, *йозајмљеница*, *йосуђеница*, *йреведеница*, *кованица*, *скраћеница*, уп. *йшуђица*, *крайица*), или

⁹ Већину основних граматичких термина које подвргавамо анализи начинио је Ђуро Даничић – родом Новосађанин, син српског свештеника, ученик Ф. Миклошича, следбеник В. Караџића, и утемељитељ безмало свих грана науке о српском језику. Део анализираних термина створен је касније, али по истом (/ изворно српском) језичком моделу, те ћемо га хронолошка питања, небитна за наш приступ граматичкој терминологији, углавном и остављати по страни.

¹⁰ Запажање да тај термин „није преведен нити наћинјен према терминима из других језика“ укључује и словенске језике, чија савремена граматичка терминологија говори да је изразито мали број тамошњих термина заснован на сличној логици. Примера ради, термина сличних онима које анализирамо нема у руском и бугарском, *именица* своју паралелу има само у украјинском, *множина* у украјинском (у свему исти термин) и словеначком, док највише одговарајућих паралела има *заменница*, мада ниједан од њих није изведен суфиксом *-ица* (уп. блр. *займеннікі*, укр. *займенники*, словач. *zámená*).

по начину живота (*заменица*, *наслоњеница* – енкликтика; уп. неглаголско *за-себница* – именица, *честѝица* – речца), или по функцији (*везник*, *узвик*; *уѝиѝник*, *узвичник*; *уводница*, *закључница*). Све наведене термине повезује то што представљају чулима доступне лингвистичке ентитете (гласови, изговорене или написане речи, делови реченице, реченица), посматране из различитих углова и именом одређиване у зависности од угла посматрања (нпр. реч *ѝа-деж* је, у зависности од угла посматрања – именица, изведеница, кованица и преведеница). Битно друкчију мотивацију имају термини *једнина*, *двојина*, *множина*, који нису настали као плод усмерења на саме језичке облике, већ на њихове међусобно условљене вредности, с чиме у вези стоји и то што је као категоријална подлога семантички повезаним јединицама у функцији детерминације оног што се именује (‘један’, ‘два /+ три и четири’) као „мали број“, и ‘много’ као „неодређено велики број“, – постављен суфикс *-ина*.

Анализом ћемо обухватити и лингвистичке термине који су значењем и структуром повезани с изворно српским језичким појмом *буквица* (*ћирилица*, *лаѝиница*, *глагољица* и др.), и појмове што су у научним (лингвистичким) приступима српском и тзв. српскохрватском језику створени као лингвистички (не и уско граматички) термини: *екавица* (/ *екавиѝина*), *ијекавица* (/ *ијекавиѝина*), *икавица* (/ *икавиѝина*); *кајкавиѝина* / *кајкавица*, *чакавиѝина* / *чакавица*, *ѝиѝокавиѝина* / *ѝиѝокавица*.

5. Суфикс – логичка подлога семантичкој јединици и средство категоризације предмета (/ субјеката појма)

5.1. Од педесетак прикупљених граматичких термина, пет је изведено суфиксом *-ик* (*самогласник*, *сугласник*; *везник*; *уѝиѝник*, *узвичник*), три суфиксом *-ина*, а сви остали суфиксом *-ица*. По страни ћемо оставити суфикс *-ик*, који, свакако, као и сви остали суфикси *к*-типа, категорише јединичне (/ јединично узете) предмете (уп. јединичну, тј. даље неразложиву природу ентитета зв. *уѝиѝник*, *узвичник*; *самогласник*, *сугласник*, али и добар део јединица зв. *везник* и *узвик*), – и усмерити се на суфиксе *-ина* и *-ица*, те још једном показати да се суфикси словенског типа могу тумачити као јединице чије су примарне и основне функције сводиве на назначавање категоријалне разлике "јединично" – "нејединично", односно, на класирање нејединичних (квантитативних) или нејединично посматраних предмета.¹¹

¹¹ Знак ("...") уводимо зато што сматрамо да је потребно правити разлику између (1) вредности које се у језику носе не-п-о-с-р-е-д-н-о, а могу се или подразумевати или и назначавати јединицама нарочитог (несимболичког) типа (о томе у т. 5.2–5.4); и (2) вредности што се уобичајено подводе под „значење“ ('...'; нпр. *човек* ‘људско биће’), а подразумевају посредовање и својеврсну симболизацију, тј. ментално представљање и поимање (о томе у Радић 2014: 160–162).

5.2. Наиме, наша однедавно започета трагања за вредностима суфикса *-ица* и *-ина* у српском језику (најпре у географској терминологији и топонимији – Радић 2015а, Радић 2014, Радић 2013), указују на то да су све вредности тих суфикса изводиве из основне разлике "једнодимензионално (одређено)" – "вишедимензионално (неодређено)", утемељене у домену простора. У тим смо истраживањима суфиксе препознали као средства која категоришу предмете и деле их у категоријалне класе, односно, долазе као *назнака* да се предмет именован (стварносни ентитет → „субјекат“ као основа појма) унапред и непосредно, на основу чулног утиска, класира као предмет (ентитет и субјекат појма) „к-типа“ | „н-типа“ ("јединично" | "нејединично"), типа „ица“ | типа „ина“ ("једнодимензионално" | "вишедимензионално"), типа „#ј#“ | типа „ина“ ("центрипетално" | "центрифугално") и сл.¹² Кажемо да суфикс *назначава* (а не *означава*, или *значи*) ради потребе да се подвуче разлика између (1) семантичких јединица, које значе или и означавају на симболички начин а остварују се као делови говора (реч ове или оне врсте која значи нешто одређено) и делови речи (основа изведене и/ли део сложене речи у функцији детерминације унапред категорисаног предмета), и (2) суфикса као несамосталних категоријалних јединица које, кад су усмерене на свет предмета, „разврставају“ предмете именоване у категоријалне класе, и то *на не-посредан* (несимболички) начин.

5.3. За разлику од других несимболичких (самосталних и несамосталних) јединица, које живе као делови строго уређених и затворених, најчешће трочланих структура (систем и подсистеми заменица, граматичко лице, време, род, број, падеж и др.), с вредношћу одређеном положајем јединице у структури (тип *оволоно–ѿо*), – суфикси чине отворен систем јединица, а општа особина отворених система је да су отворени не само за уплив нових јединица¹³ већ и за остварење нових парадигматских веза и односа. То ствара

¹² Уп. Касиреров увид да почетак „мишљенја и говора није то што се било које разлике, date u osećanju ili opažanju, prosto poimaju i imenuju, nego to što se samostalno povlače određene granične linije, obavlјaju određena razdvajanja i spajanja, na osnovu kojih se sad iz uvek istog toka svesti izdvajaju jasno razdvojena pojedinačna obličја“ (Kasirer 1985: 208). Према Касиреру, та „раздвојена појединачна обличја“ чине нужну основу за настанак појма, при чему та основа може бити само ствар језичке свести (/ осећаја), или бити назначена одређеним језичким средствима. Он је веровао да се „zalaženјem u detalје pojedinačnih jezika“ може разазнати та „leka gotovo apstraktna šema“ (уп. Аристотелово *σχημα τῆς κατηγορίας*) – „izvesna opšta gledišta kojih se jezik drži u svojim klasifikacijama i koordinacijama“ (Kasirer 1985: 221). Управо би та формулација – „општа гледишта којих се језик држи у својим класификацијима и координацијима“, могла чинити основу за добру дефиницију категорија појмова (в. фус. 2, 3).

¹³ О томе да суфикси чине отворен систем добро сведочи присуство бројних суфикса страног порекла у српском језику, чија се уклопљеност у систем препознаје по способности да се вежу и за домаће основе. Уплив сваке нове јединице у језички систем подразумева, наравно, то да она у дати систем не улази с вредностима донесеним споља (из језика изворника), већ се уклапа у неку вредносну структуру коју су претходно делиле две или више јединица, што

привид да суфикси, као и већина јединица лексичког система,¹⁴ у различитим контекстима и различитим доменима имају битно различите вредности. Да је то тек привид, и да је кретање таквих јединица условљено њиховом основном вредношћу која је „уписана“ у (семантичко-)категоријалној димензији језика, јасно показује изложена семантичка структура лат. *terminus*, а још ће јасније показати вредности суфикса *-ина* и *-ица* у српском језику.

5.4. Привид да суфикси *-ина* и *-ица* у различитим доменима имају битно различита „значења“,¹⁵ те да могу бити чак и голо „структурно“ (в. БЕЛИЋ 2000б: 116, БЕЛИЋ 2000в: 77) / граматичко (в. БОШКОВИЋ 1978: 59) средство, узрокован је, свакако, тиме што су њихове основне вредности похрањене у најдубљим слојевима језичке свести, те су нам зато и најтеже доступне. Изгледа да суфикси словенског типа по много чему одговарају реду јединица које савремена лингвистика идентификује као „класификаторе“ (о томе у РАДИЋ 2014: 171–173), а Касирер их је везивао за најнижи „stupanj duhovne skale“ – где „upoređivanje i koordinacija objekata polazi samo od neke sličnosti čulnog utiska koji oni izazivaju“, што омогућава да се „ono što je sadržinski najrazličiti-tije može sažeti u »vrstu« ukoliko postoji makar kakva analogija čulno-opražaj-nog oblika“ (KASIRER 1985: 222). Видели смо да је управо тиме, утиском да су „граничници“ у језику по нечему аналогни граничницима у простору, те и уклопиви у већ фиксирану појмовну представу („линије“, или „тачке“ на фиктивној линији), – омогућено слободно кретање лат. *terminus* од домена простор до домена говор. Стање у појединим језицима водило је Касирера (1985: 223) до врло занимљивог сагледавања односа између језика и простора, тј. утиска да „neposredan oblik prostornog opažanja počinje da dobija, takoreći, sistemski vid: kao da je jezik tu formalno izgradio prostor, poput kakve višestruko određene raznolikosti, kao da se prostor, sa zdan od pojedinačnih razlikovanja mesta i pravaca, uobličio u jedinstvo koje je u sebi zatvoreno i ujedno, ipak, u sebi diferencirano [спац. J.P.]“. После категоријалних вредности суфикса *-ица* и *-ина* у српском језику, нас су на исти такав утисак навела и семантичка кретања лат. *terminus*.

се уклапа у неку вредносну структуру коју су претходно делиле две или више јединица, што подразумева способност свих таквих јединица (изворних и неизворних) да се вредносно модификују и прилагођавају новим стањима језика.

¹⁴ Изузетак су, наравно, бројеви – речи које имају унапред дефинисану комбинаторику неограниченог броја периода сачињених од малог броја јединица (обично 10 или 8), са значењима заснованим на прецизно утврђеном редоследу.

¹⁵ Уп. приказ значења суфикса у књигама или деловима књига посвећених творби речи у српском или другим словенским језицима.

6. Суфикс *-ина* и лингвистички предмети типа „ина“

6.1. Наша досадашња истраживања су указала на то да суфикс *-ина* примарно назначавала оно што је нејединично (квантитативно), димензионално неодређено и неограничено. Вредност тога суфикса је морала бити (1) заснована у физичком простору (в. фус. 1), где је „ина“ примарно категорисало делове простора који се опажају као „вишедимензионални“, те и „димензионално неодређени“ ентитети који се „шире до неодређених (тј. непојмљивих) граница“ (*долина, њланина, дивљина, њишиљалина, царевина*). (2) Вредносна компонента „димензионално неодређено“ се у метафизичкој сфери лако претварала у „бездимензионално“ (делови времена и други димензионално неодређени или бездимензионални „предмети“: *година, белина, ширина, висина, исјина*). (3) Компоненте „димензионално неодређено“ и „неограничено (што се шири до неодређених граница)“ су омогућиле да суфикс *-ина* учествује у творби речи субјективне оцене (уп. и општеприхваћен увид да су „наставци индивидуалне оцене код именица увек *секундарни*“, Белић 2000в: 81).¹⁶

Вредности засноване у простору омогућиле су овоме суфиксу да назначавала предметну основу појмова квантитета из многих других домена (делови тела, делови друштва, материја и др), тј. да назначи све што је безоблично и неодређено (/ нестално) по броју или количини, што се неретко шири и захвата неодређено велик простор (уп. *бујина, омладина, дружина, буковина, говедина, маховина, њрашина, лејина*). Некаква неодређеност (димензије, границе, количина, број, облик) се, дакле, може узети као заједничко обележје свих физичких и метафизичких ентитета класе „ина“.

6.2. Управо је та вредност суфикса *-ина* могла чинити логичку основу термина *једнина, двојина* и *множина*. Примарни смисао термина *једнина* може бити „неодређено једно“, што у потпуности одговара вредностима облика јединине у српском језику: тим се обликом назначавала оно (1) што је „једно“ као јединствено (нпр. *човек, Милица, Пејтар*), (2) што је „једно“ као јединично (нпр. *дејје, мачка, оловка*), (3) што је „једно“ по појму али није јединично (*њланина, жињо, радосј*), (4) што је „једно“ као „збир“ или „колектив“ (*њруђе, браћа, госјода*). Термин *двојина* је могао бити заснован у смислу „неодређено двоје“ (као опозит одређеном *двојица* ‘две особе мушког пола’), мада је могућ и смисао „неодређено мали број“ (уп. термин *њаукал* и старе двојинске наставке у *двају, њрију, чејирју*, в. ЕЛ.ШЈ: *двојина*), што би подразумевало да је ‘двоје’ узето као симболичка ознака за ‘мали број’ (‘два’ је први у

¹⁶ Уп. термин „амплификативни (суфикси)“ и *амљификација* (← лат. *amplificatio* – ширење, повећавање) уместо данас провлађујућег „аугментативни суфикси“ (о томе у Радић 2014: 152).

низу малих бројева: 2, 3 и 4). Исту је вредност морало носити и *-ина* у *множина*, које ту, у вези с детерминативном јединицом ‘много’ (‘неодређено велики број или количина’), долази да извуче сему ‘неодређено велики број’, прошири је по опсегу (неодређено велики број свега што се узима као „једно“ а може се утопити у множину: више по себи јединичних предмета – *оловке, вукови, синови*; више нејединичних „предмета“ – *дани, године, њанине*; више врста материје истог имена – *жита, вина, воде*) и опредмети, тј. поименичи.

6.3. Сличну вредност суфикс *-ина* има и у лингвистичким терминима *чакавијина, кајкавијина* и *шћокавијина*, како су у овдашњој науци о језику називани делови привременог лингвистичког конструкта зв. српскохрватски језик (чакавско, кајкавско и штокавско на речје / дијалекат), што су, у ствари, „самоставни“ лингвистички ентитети који су у народу (до пред крај XIX века и у науци) идентификовани искључиво као језици – *хрвајски* (и „крањски“), или *срјски* (в. т. 7.3).

7. Суфикс *-ица* и лингвистички предмети типа „ица“

7.1. Суфикс *-ица* је своје примарне и основне вредности такође развио у домену простора, и то као опозит по постању старијем суфиксу *-ина* (**ina* је ие., а **ica* псл. порекла, в. SP: 123, 99). Типолошки усмерен поглед на оно што представљају географски термини и топоними изведени суфиксом *-ица* указује на то да су све вредности тога суфикса у домену простора сводиве на једну основну – да назначи категоријалну класу „предмета“ који се в изуелно издвајају из предела као основе типа „ина“. Као такви, понајпре се опажају (1) једнодимензионални (/линеарни, издужени) ентитети који, протежући се од тачке А до тачке Б (бројна имена краћих река, нпр. *Белица*,¹⁷ ‘улица’ – свесловенско *улица*, ‘граница’ – свесловенско *граница* и сл.) секу предео, те и ограничавају и/ли разграничавају предеоне целине (уп. *terminus*, т. 1). Иако се опажају као издужени (/једнодимензионални), то су, у ствари, дводимензионални ентитети (нпр. река је обалама ограничена и по ширини), што је логички основ могућности да се оно што је на основу примарног утиска категорисано као “издужено / једнодимензионално” почне категорисати као “(издужено) дводимензионално”,¹⁸ те да се истој категоријалној

¹⁷ Тим су суфиксом изведена имена многих краћих водних токова на свим просторима које настајују или су у прошлости настајивали Словени (в. Лома 2013: *Бистрица* – 30, *Јошаница* – 98, *Каменица* – 101, *Лийовица* – 134, *Студеница* – 212 и др.). Истом кругу хидронима засигурно припада и западнословенско *Моравица*, где се на деминутивни однос према *Морава* не може помишљати из простог разлога што *-ica* у западнословенским језицима није развило деминутивну функцију (в. Белић 2000а: 17–18; о хидр. *Морава* и *Моравица* в. Лома 2013: 152–156).

¹⁸ Само је прва вредност суфикса *-ица* општесловенска (те и прасловенска), док су остале вредности својствене српском и другим јужнословенским језицима, где се вредност “ограни-

класи прикључи и (2) све што се у простору и з д в а ј а као ентитет омеђен границама простирања оног што значи основа речи ('орница', 'ораница', *Гњилавица, Горица, Главица*).¹⁹ Овом је запажању могао бити прикључен „увид“ да примарни ентитети типа „ица“ ('краћа река' и 'улица') подразумевају динамику и усмерено кретање, чиме је створена могућност да *-ица* од својих првих предмета (не од творбених основа) задобије вредност (3) "ограничен (затворен или отворен) простор у / на коме се одвија усмерена активност" (*сџаница, учионица, кладионица, говорница, чекаоница*),²⁰ односно, (4) „предмет“ одређен, те и о г р а н и ч е н смером посматрања" (*узбрдица, низбрдица, њорбрица, њокорица*).

Сасвим је логична појава да се такав суфикс, који у домену простора непосредно категорише класу димензионално и просторно о д р е ђ е н и х е н-

чено" наметнула као основна и утицала на развој многих других функција, укључујући и (деминутивно-)хипокористичку. Зависно од подразумеване категоријалне вредности, суфикс *-ица* се и у (прагматичко-)семантичкој димензији креће у два различита смера, амплификативном или деминутивном (уп. пољско *iglica* „велика игла“, Белић 2000а: 17–18, и српски деминутив *иглица*). Да су те разлике припремљене одавно, вероватно већ у прасловенској епоси, указују разлике у вредностима истих формација у различитим словенским језицима. Примера ради, (1) кад се 'баба' узело као појам квалитета, у смислу 'жена старијих година (општа вредност)', то 'баба' + *ица* → „белор. *бабица* презриво *баба*“ (према Белић 2000а: 17–18), где се *-ица* може посматрати као средство које је дошло да извуче и „издужи“ негативне семе (*„издужено“ *баба*'), а кад се узело као релатив, 'баба' (било чија баба) + *-ица* → *бабица* 'жена оспособљена да помаже породиљама' (← *'баба многим', прагматички немаркирана вредност). Насупрот овом, (2) кад се иста реч у српском језику узима референцијално, као 'ова „моја“ баба – *бака*', онда то 'бака' (/ 'душа' / 'сестра' / 'рука') + *ица* → срп. хипок. *бакица*; уп. *душица, сесџрица*, али и *рукица* : *ручица*). Вредност "ограничено" се, дакле, препознаје као логички основ српског (хипокористично-)деминутивног *-ица* (што је ограничено, то је мало и/ли драго). Слаба продуктивност суфикса *-ица* у источно- и западнословенским језицима (поред деминуције, не учествује у творби *nomina loci* типа *учионица*, ограниченог је учешћа у моцији рода и др., в. Бошковећ 1978: 77–151) повезана је, свакако, с тиме што у неком периоду важном за развој категорија тамо није дошло до „редефинисања“ првобитне предметне класе „ица“ (тип 'река', 'граница', 'улица'). То редефинисање у српском језику понајбоље показује топоним *Улица* – по многим нашим селима ливада поред (/ око) које су нанизане сеоске куће (в. Радић 2015а: 46–47, 56).

¹⁹ Сматрамо, дакле, да у формацијама типа *Горица* и *Главица* суфикс *-ица* није имао функцију деминуције, већ је долазио као назнака за 'простор ограничен растом горе', односно, 'простор одређен положајем или ограничен обликом главе'.

²⁰ Вредност "издвојено" (и "ограничено"), уз секундарну вредност "динамично" и трагове примарне вредности "дугуљасто", омогућују овоме суфиксу да као "издвојене динамичне – издужене и/ли неиздужене" категорише и многе самосталне ентитете (бића и предмети), тј. да учествује у творби речи-појмова других категорија, укључујући и „бивства“ (/ супстанције): жива бића издуженог тела (*веверица, ласица, лисица, сеница*), „дугуљасте“ предмети (*оерлица, наруквица, укосница*), предмети помоћу којих се нешто (пре)носи или чува, машине (*џосланица, џорбица, зобница* 'торбица у којој се носи зоб', *бременица* 'ваљкаста дрвена посуда у којој се доноси вода'; *косилица, музилица*) и др.

титета који се издвајају из простора, а опажају као "издужени" + "(по дужини) ограничени" → "дводимензионални" + "(по дужини и ширини) ограничени" → "ограничени", узме као основ поимања предмета из свих других домена квантитета (уп. „жила *куцавица*“, израз примењив на сваки динамичан квантитет): време, тј. део времена као јасно ограничена „линија“ или „тачка“ (*седмица, обданица, годишњица*); тело, нпр. део људског тела, јасно ограничен или и издужен (*надлакџица, ресица, гласнице; мајџерица, вилица, зеница*); људи, тј. нечим одређене, те и ограничене друштвене заједнице, групе или јединке (*йородица, заједница, йејџорица; йијаница, скијџница, званџица*; уп. у друштву пчела *мајџица, радилица*), референцијално одређена јединка ж. пола као део врсте или класе (*лавица* : лав, *чобаница* : чобан(ин), *домаћица* : домаћин); те и говор (*реченица, именица, сложеница*). Независно од тога коме домену припадају, предмети представљени таквим именицама имају изразито високу степен одређености, чиме је, свакако, условљено то што „међу именицама на *ица* које су саграђене *нейосредно* од придева [и других „придевски“ употребљених основа] нема апстрактних именица“ (Бошковић 1978: 66).

Разлика "одређено" || "неодређено", тј. одређеност или неодређеност димензија, граница, количине, облика и др., чини, дакле, основ свих разлика између предмета типа „ица“ и „ина“.

7.2. Логичке основе лингвистичких термина на *-ица* морају се, стога, тражити у оквиру физичке димензије језика, тј. у вези с оним што је доступно чулима и што се препознаје као нечим ограничен и одређен предмет (делови оствареног говора, језичке јединице као особени „облици“). За разлику од лат. *terminus*, које се као категоријално-семантичка јединица преливало између плана израза и плана садржаја, *-ица* као чисто категоријална јединица налаже да њиме назначени „предмети“ буду везани искључиво за изражајне форме: то може бити говор као ограничена звучна „линија“ (уп. *екавица*), интонационо сведен (/ графичким средствима обележен) део говора (уп. *реченица, уводница, закључница*), као и све што јесте или се посматра као „ограничен“, тј. обликом одређен лингвистички предмет.

7.2.1. Кренућемо од термина начињених по моделу језичког појма *буквица*, којег Даничић (RJA: *bukvica*) дефинише као „alphabetum. od XVI vjeka [...] od bukva onako kao bukvar“, у смислу „slova sva zajedno, potrebna kojemu jeziku i uredu kojim idu jedno za drugim, bukvica [спац. J.P.]“ (RJA: *bukvar*). Ова нам је дефиниција значајна зато што сведочи о Даничићевом језичком осећају да *буквица* (: *буква* ‘слово’, в. RJA: *bukva d*), РСАНУ: *буква*²) подразумева слова „у реду којим иду једно за другим“, те и указује на жив језички осећај да *-ица* назначава утврђен редослед, те и

"линеарност", "ограниченост" и "одређеност" („слова сва заједно потребна којему језику“).²¹ Само се дејством те вредности суфикса *-ица* може објаснити творбена униформност мноштва назива ствараних да означе различите словне системе: *ћирилица* (старије *ћурилица*, XVII в., RJA: *ćirilica*; посведочено и *ћуриловица*), *лајџиница* („*latinska slova, latinski alfabet. – U pisaca našega vremena*“, RJA: *latinica*), *глагољица* („*glagoľska bukunica. – Načijeno prema ćirilica. – U naše vrijeme kod pisaca*“, RJA: *glagoľica*), *гојџица*, *арабица*. По истом су моделу у „новије време“ (XIX и XX век) стварани и називи појединих модалитета латиничког и ћириличког писма, од којих се неки и данас користе, неки су напуштени, а неки нису ни заживели: *босанчица* / *босаница*,²² *абечевица* (Даничић га тумачи као „*abecedarium*“, и упућује на „*abecedar, bukunica, bukvar*“, RJA I: *abecevica*), *азбуквица*, *азбуковица*, *бекавица*, *грађаница* (в. РСАНУ: *азбука*), *вуковица*, *гајевица* / *гајица*,²³ *србица* (спорадичан назив за винчанско писмо).

Предмети означени овим терминима разликују се од свих осталих лингвистичких предмета по томе што нису интегрални делови језика, већ су

²¹ Иста је дефиниција претходно наведена уз *абечевица* и више се не понавља, ни уз друге називе за „буквицу“, ни уз друге врсте „буквице“ (уп. RJA: *bekavica, ćirilica, ćirilica, glagoľica*), односно „алфабета“ (в. RJA: *latinica*). Ту дефиницију преузимају и новији речници српскога језика и доносе је уз асуфиксалне формације *алфабет* („*а. сва слова неког њисма њоређана одређеним редоследом; систем њисмених знакова, азбука, абечеда. б. редослед слова у грчкој азбуци, грчка азбука*“, РСЈ), *азбука* („*сва слова у њисму једног језика њоређана њо ујврђеном редоследу, абечеда*“, РСЈ) и *абечеда* („*слова лајџинице (као целовиј систем) њоређана њо ујврђеном реду*“, РСЈ). Овакви поступци савремених лексикографа одају језичку свест која даје примат асуфиксалним називима словних низова (уп. судбину предлаганих термина *абечевица* и *азбуквица*), што може указивати не само на поколебан језички осећај за вредност суфикса *-ица* већ и на постепено губљење категоријалног мишљења.

²² Термина нема у RJA, а РСАНУ га дефинише као „ћирилички брзопис из 15. века, мало стилизован и измењен [у односу на шта?!], којим су се штампале босанске књиге [!] и којим се писало у Босни [спац. Ј. Р.]“ (прва потврда код Ј. Е. Томића, Загреб 1904). Ова се дефиниција не разликује битно од дефиниције тога термина у речнику Р. Симеона, где се *босанчица* (/ *босаница*) тумачи као „*hrvatska ćirilica; hrvatsko ili rvatcko pismo, bosanska ćirilica, bosansko-hrvatska ćirilica*“ и везује за све ћириличке споменике настале на простору Босне (укључујући и повељу Кулина бана, XII в.), да би се тек успут навело да је „*gdjekoји (Divković, Reljković) zovu i srpsko pismo, za razliku od latinice i glagoľjice*“ (SIMЕОН 1969: *bosančica*; о приступу српској култури и језику у томе речнику в. Радић 2008). Подробно о „босанчици“ или „босаници“, тј. употреби српског канцеларијског брзописа изван државе Немањића, в. Ђорђић 1971: 145–179.

²³ Посебан проблем представљају творбени дублети типа *гајевица* / *гајица*, *ћирилица* / *ћуриловица* (уз *босанчица* / *босаница*, уп. *грађаница*, *србица*), који могу бити одраз колебљивог категоријалног мишљења код дела корисника „српскохрватског“ језика. Трагове изворне разлике између тако грађених парова речи чувају називи типа *Лазарица* (црква, обред, одежда, в. РСАНУ: *лазарица*), на једној страни, и *Лазаревица* (Лазарева супруга, њива која је припадала Лазару), на другој (о томе у Радић 2013).

створени као затворени (бројчано ограничени) системи словних знакова „потребних којему језику“. Те од језика независне скупине графичких знакова по правилу се исписују у линерним низовима сликовног карактера, који се, ако се од њих тек мало одмакнемо, опажају као испрекидане линије. Управо се сликовном природом словних система, која искључује варијације у перцепцији и менталним представама таквих предмета, може објаснити творбена униформност тих назива у српском језику, тј. њихово аутоматско укључење у категоријалну класу линеарних (издужених) менталних субјеката.

Сви су ови називи примарно везани за сликовну линију сличну онима типа ‘река’ и ‘улица’, а тек секундарно и за уређену звучну линију као прочитан или напамет научен низ слова (*а, б, в...*) или њихових имена („аз“, „буки“, „вједи“...).

7.2.2. Стоји могућност да су графички ликови били подразумевани и при стварању ускограматичких термина на *-ица*, од којих би сви (устаљени и неустаљени) могли настати у процесу анализе говора фиксираног у писаној форми. Наиме, ако се писани текст опажа као низ уређених испрекиданих линија, састављених од неједнаких „дужи“ и/ли „тачака“ ограничених различитим средствима (белине, графичка обележја реченице, интерпункцијски знаци), онда би се суфикс *-ица* и у тим формацијама могао посматрати као средство којим је назначена припадност класи “ограничених” (“линеарних” или “нелинеарних”) субјеката појма.

Ако се пак у виду имао неписани говор, у том је случају само реченица могла бити опажана као звучна „линија“ одређених граница, тј. интонационо заокружен и мисаоно целовит део реализованог говора (уп. дефиницију „целу мисао речима изречену зваћемо реченица“, Даничић 1958: 1), док је предмет означен терминима *именица*, *заменица*, *изведеница*, *сложеница*, *кованица*, *ѿуђица* и др., – што је увек ‘реч’ одређена у складу с углом посматрања, могао бити узет не као део говора (Сосирово *parole*), већ као реч – јединица језика (Сосирово *langue*) којој су својствене одређене обличке карактеристике, или и „самоставност“ и независност од говора.

На такав приступ именицама недвосмислено указује термин *самостјавне ријечи*, који је Даничић користио пре термина *именица*, односно, термин *засебница*, који је сматрао бољим од *именица*. Наиме, придев *самостјаван* у двочланом термину *самостјавне ријечи* (Даничић 1950: 5–18) долази као израз специфичне разлике између именица, на једној страни, и осталих врста речи, на другој. Малобројне потврде тога придева сведоче о његовом доследном везивању за квантитативне предмете, тј. „предмете“ који се, иако нису одвојени од квантитативне подлоге чији су део, опажају и/ли поимају као засебни („самоставни“) ентитети: „самоставно брдо“ (визуелно издвојен део

земаљског простора),²⁴ „облак самоставан“ (визуелно издвојен део небеског простора), „народ самоставан“, „језик самоставан“. Сам Даничић тај придев користи као израз особине оног што ‘постоји „за се“’: „По [...] Svetićevu mudrovaњу Slaveni nisu narod za se, narod samostavan... jezik slavenski nije jezik za se, jezik samostavan, nego je nekaki izrod nemačkoga, latinskoga“, према RJA: *samostavan*, спац. J.P.). Отуд и његова кованица *засебница*, чије значење даје у белешци уз књигу Облици (1863). Ту он појашњава да је реч „именица“ за substantivum“ употребио зато што ју је „употребио [...] Јован Бошковић у својем »Изводу из српске граматике I« (у Биограду 1863)“, да не би било „забуне ако би ко хтио учити из ове двије књиге [...] Мјесто те ријечи може бити да би за невољу боља била *засебница* значећи нешто што за себе или само собом јест [спац. J.P.]“. Дакле, значење првобитног синтагматског термина *самостјавне ријечи* је преточено у једночлани термин *засебница*, што су семантички истоветни, али логички различити термини. Предмет именованја је у првом термину изражен, тј. управним чланом синтагме симболички представљен као предмет одређене врсте (*реч*), док је у другом назначен несимболичким средством, тј. категорисан као предмет класе „ица“. У ствари, то *засебница* носи удвојену информацију, оба пута исказану средствима несимболичког типа: суфиксом се предмет именованја категорише као „издвојен“ или „ограничен“, а основа (предлог + заменица) га детерминише као предмет који постоји „за себе“, тј. постоји на начин сличан усамљеном брду, које је за себно или „самоставно“ (али не и самостално).²⁵

Оба термина посматрану врсту речи одређују, дакле, као „самоставне“ речи, указујући на њихов засебан живот у датоме језику као својеврсном универзуму. О томе да су речи српскога језика најпре (и углавном) биле посматране и анализиране као речи (јединице језика),²⁶ а тек потом и као делови говора, сведочи одређење за термин *врсте речи*,²⁷ коме у већини грама-

²⁴ Уп. пример „И онда пред собом видиш једно самоставно брдо... голо, без шуме“ (PMS: *самостјаван*).

²⁵ У виду имамо начин на који су јединке типа ‘зец’ самосталне и одвојене од свега, укључујући и врсту као „предео“ коме припадају.

²⁶ Такав приступ подразумева и Белићево запажање да врста речи иде у домен „језичког грађења“, док би све разлике које су повезане с „духовним процесима у језику“ (разлике које се испољавају у примени речи, нпр. *бело* у *Бело ми њред очима*, *бело њлајно*) требало подводити под „језичко стварање“ – које је у свим језицима једнако (Белић 1998: 113–114). На истоме месту Белић говори о израженој формалној диференцијацији врста речи у многим језицима, пре свега у индоевропским.

²⁷ Реч је, изгледа, логички узимана као род лингвистичких ентитета, а ‘именица’, ‘заменица’, ‘придев’ и др. као врсте (уп. нем. *Wortarten*, *Wortklassen*, в. SIMEON 1969: *vrsta*). На то указује и сам термин *самостјавне ријечи*, где ово *самостјаван* долази као израз специфичне разлике једне од више врста речи.

тичких терминолошких система одговарају термини засновани на смислу ‘делови говора’ (лат. *partes orationis*, рус. *часџи речи*, нем. *Redeteile*, енгл. *parts of speech*, фр. *parties du discours*, ит. *parti del discoro*, шп. *partes de la oracion / partes del discurso*; SIMEON 1969: *vrsta*).

За разлику од термина *самосџавне речи* и *засебнице*, што су термини-одредбе којима се посматрани ентитети именују и именом одређују у складу с одређеним углом посматрања, *именица* је чисто терминолошка јединица, која дату врсту предмета именује и категорише, али је не одређује. Ту је суфиксом назначена припадност предмета именована одређеној категоријалној класи, основом је указано на повезаност дате класе предмета с именима, док је све остало занемарено.²⁸

Намеће се, стога, претпоставка да је у све граматичке термине везане за реч суфикс *-ица* улазио као назнака за издвојено посматран или и засебан предмет, односно, да је лингвистичке ентитете зв. *именица* (/ *засебница*) и *заменница* категорисао као засебне облике или „тела“ (уп. *улица*, *буквица*, *главица*, *лисица*, *јединица* ‘цифра 1’, ‘једина кћи’). О томе да се речи у граматици посматрају не само као „облици“ (уп. Даничићеву књигу под насловом *Облици српскога језика*, у којој се обрађују „самостојне“ и „несамостојне“ речи), већ и као сасвим издвојена „тела“, понајбоље сведоче приступи речима које подразумевају термини *изведеница*, *сложеница*, *иџуђица*, *иџајмљеница*, *скраћеница* / *крајица*. Такав приступ речима, и већ уочена везаност суфикса *-ица* за сферу физичког, неодољиво асоцирају на Сосирово промишљање проблема повезаних с терминима *знак*, *сема*, *сома* и др., где се *сома* узима као термин резервисан за физичку сферу: „Soma se lako мође ограничити у својој сфери која је цела физичка“; „Ne мође се заиста управљати знаком, pratiti га као да је балон у vazдуhu [...] Balon, то је *сема*, а *омотач* је *сома*, а то је далеко од shvatanja да је *омотач знак*, а *hidrogen значење*, и да *balon* није ништа“ (Sosir 2004: 110); „*soma* би била као леђ који мође да се дели на organizovane delove, што је pogrešno“ (Sosir 2004: 108) и др.

7.2.3. На дну скале стоје лингвистички термини *екавица*, *ијекавица*, *икавица*, које прате истозначне формације на *-ина* (или *-иџиџина*) – *екавиџиџина*, *ијекавиџиџина*, *икавиџиџина*. Речници српскога језика предност дају другој скупини термина, тј. представљају их по моделу „**екавица** ж лингв. в. *екавиџиџина*“ (РСЈ: *екавица*), „**екавштина** ж лингв. *екавски изговор*, *изговарање самогласника „е“ месџо некадашњег ирасловенског самогласника jaџи* (Ѣ) (*нир. ијесма*, *млеко*, *сено*), *екавски говор*: говорити екавштином, писати екавштином“

²⁸ Управо би у томе могла бити садржана извесна предност термина неодредбеног карактера, те и узрок лаког уласка речи страног порекла у научну терминологију: као „за нас“ неодредбена реч, такав термин ништа унапред не сугерише, те и тражи да се при дефинисању сагледава именовани предмет из различитих углова.

(РСЈ: *екавишћина*). Сама речничка дефиниција казује да су ти термини везани за различит „изговор“ / „изговарање“ гласова на месту некадашњег прасловенског самогласника јат, те и да подразумевају говор као процес („*екавски говор*: говорити екавштином, писати екавштином“), а не говор као дијалекат. У питању је, дакле, говор као звучна линија (предмет типа „ица“), одређен на основу једне лако уочљиве разлике (*е-кав-, и-кав-, ије-кав-*), која при том не подразумева и друге разлике системског типа, те и не дозвољава да се ово „говор“ (екавски, ијекавски или икавски) схвати као „дијалекат“ – лингвистички ентитет који подразумева мноштво разлика системског типа, те и „самоставност“ (као засебан језик или дијалекат једнога језика). Све то говори да предност треба дати терминима на *-ица* (*екавица, икавица, ијекавица*), односно, да ‘екавски / икавски / ијекавски изговор’ треба категорисати као предмет типа „ица“ – звучна линија назначена суфиксом и прецизно одређена оним што стоји у основи речи, а не као предмет типа „ина“ (димензионално неодређен и изразито комплексан метафизички предмет).

Формације типа *екавишћина* образоване су, свакако, по моделу *чакавишћина*, у значењу „чакавска особина“, првенствено језик и говор *чакаваца* (в. РСЈ: *чакавишћина*; РЈА: *čakavac* – „*ko govori ča mjesto što*“, без потврде за *чакавишћина* и *кајкавишћина*). Стари надимачки називи *кајкавац* и *чакавац* су послужили да се током XIX и XX века, у склопу југословенске (пре свега српско-хрватске) језичко-политичке идеологије, скују лингвистички термини *кајкавишћина* (/ *кајкавско наречје* / *дијалекаџи*; уп. *slovenščina* – словеначки језик), *чакавишћина* и *ишћокавишћина* (/ *ишћокавско наречје* / *дијалекаџи*), те и *ишћокавац* као нов назив за говорнике „штокавског дијалекта“, тј. српског језика.²⁹ Као национално немаркирани лингвоними (уп. термин *ишћо-*

²⁹ Ономастички подаци сведоче о томе да су формације *чакавац* (уп. „у топонимији *selo Čakavci* (Pašman)“, Скок 1973: *ko* (II); „неко мјесто које се само по имену помиње прије нашега времена“, РЈА: *Čakavac*) и *кајкавац* (у „антропонимији *Kajkavac* (prezime među ŽK, који су čakavci)“, Скок 1973: *ko* (II), в. РЈА: *кајкавац*, Вук 1852: *кекавац*) постојале много пре „нашега времена“, а да је *ишћокавац* начињено у новије време, по моделу тих старих формација и под дејством лингвистичког термина *ишћокавски дијалекаџи*. Податак да је *кајкавац* посведочено као „prezime među ŽK, који су čakavci“ указује на претпоставку да су изворни Хрвати („чакавци“) језички и конфесионално им блиске „Крањце“ називали „кајкавци“, а ови њих „чакавци“, док потврда за *кекавац* (= *кајкавац*) и *чакавац* код Вука (1852: *кекавац, чакавац*) указује на могућност да су и говорници српског језика тако називали своје суседе Хрвате и „Крањце“, – све по лако приметним, тј. у односу на сопствени језик различитим речима из фонда основних (категоријалних) јединица: хрватско *ча* и „крањско“ *кај* према српском *ишћа* и *ишћо* (уп. „*Mijaci* (у Makedoniji) према *mije* »ми«, *Prijeki* према *prie* »прије«, Скок 1973: *ko* (II)). На путу стварања сличног народног назива за говорнике српскога језика могло је стајати то што су они на томе месту имали две речи (*ишћа* и *ишћо*) а не једну (в. Радић 2015б: 241–242), али и то што су као најбројнији могли бити и језички доминантна групација (в. Ивић 1985: 14–15). То се јасно разазнаје код В. Карацића (1849: 143), кад каже „Срби, који говоре *ишћо* или *ишћа* (и по чему се према *Чакавцима* и *Кекавцима* могу назвати *Ишћокавци* [спац. Ј.Р.]“.

кавски књижевини језик, EL.SHJ) ти су термини успели прекрити и релативизовати изворне смислове језичких појмова *хрвајски*, „*крањски*“ / *словеначки* и *српски језик*.³⁰ Ово упркос томе што им у основи стоје етними надиначког карактера, који су живели напоредо с правим именима појединих јужнословенских народа и по њима названих језика (уп. из 1647. године изјаву Ј. Крижанића да зна „*sva narječja*“ свога „*naroda ilirskog*“: „*Ja već sada znam hrvatski, srpski i kranjski* [спац. J.P]“, према ЈАГИЋ 1917: 61).

Нејасне и неразграничене вредности лингвистичких термина *језик*, *дијалекат*, *говор*, *изговор* и *наречје*, те и неразграничен категоријални статус предмета које те речи симболизују, могли су допринети да се у тој предметној сфери поколеба осећај за разлику између предмета типа „*ица*“ и „*ина*“, те и да се по моделу *чакавијина*, *шиокавијина*, *кајкавијина* (језици узети као дијалекти / наречја конструкта зв. српскохрватски језик) скује логички неприхватљиво *екавијина*, *икавијина*, *ијекавијина* (изговори / наречја српског језика, зв. штокавски дијалекат), и обрнуто, да се по моделу *екавица*, *икавица*, *ијекавица* скује колокви. (у речницима незабележено) *чакавица*, *шиокавица*, *кајкавица*. Ипак, то што речници српског језика доносе формације типа *ијекавица*, али не и свима нам познате формације типа *шиокавица*, може бити знак да српска језичка свест још увек чува трагове старе категоријалне разлике између предмета класе „*ица*“ и „*ина*“. Превага суфикса *-ина* у формацијама типа *шиокавијина* (/ штокавски дијалекат, тј. српски језик) упоредива је с превагом тога суфикса у називима вишедимензионалних просторних ентитета типа *јланина*, *долина*, *краљевина*, који се шире до неодређених (тј. непојмљивих нам) граница, док је предмет означен формацијама типа *ијекавица* (и з г о в о р) упоредив с јасно ограниченим и димензионално одређеним просторним јединицама (*улица*, *јонорница*, *граница*).³¹ Те разлике говоре да језик (и дијалекат, у смислу фр. *langue*) поимамо као димензионално неодређен и комплексан метафизички предмет без јасних граница (у структурном и у просторном смислу), а говор (фр. *parole*) као остварен (подразумева се и ограничен), те и димензионално одређен (линеаран) предмет, док се колебање форми *екавица* / *екавијина* понајпре може разумети као одраз нејасне или можда и небитне нам разлике између језика и говора (уп. сличну, али у језику јасно дефинисану разлику у примерима типа *јетица*, *јеторица* || *јетина* или *белица*, *Белица* || *белина*).

³⁰ Уп. запажање да се „*štokavsko narječje*“, као „*jedino kojim govore i pišu Srbi i Crnogorci* [...], не може ни сматрати наречјем тих двају језика (?!), већ језиком“ (Simeon 1969: *hrvatski*, 498; о бројним нелогичним конструктима у томе речнику в. Радић 2008).

³¹ У моме језичком осећању речи типа *ијекавијина* живе као пејоративи и не подразумевају само ‘ијекавски / икавски / екавски изговор’, већ и све друго што те изговорне разлике повлаче за собом (у језику и изван њега).

* * *

У почетном приступу овој теми нисмо ни помишљали на то да ће нас она водити пут неких од основних лингвистичких и србистичких питања. Узалудан је био труд да се та питања оставе по страни, јер се на сваком кораку показивало да је проучавање терминологије једне науке немогуће одвојити од предмета којима се та наука бави, односно, да је „могуће без остатка укључити проучавање науке и проучавање језика науке, пошто проучавање тога језика обухвата не само проучавање његове формалне структуре, већ и његов однос према означеним објектима, као и особама које се њиме služe“ (MORIS 1975: 18). Свеобухватнији приступ граматичкој терминологији би могао показати да без основних лингвистичких термина типа *реченица*, *именица*, *заменица*, *множина* и др., развијених на темељу базичних језичких појмова (*реч*, *име*, *заменици*, *много*), не би био могућ даљи развој науке о српском језику, што подразумева постављање нових разлика и увиде у нове везе и односе, те и стално гранање терминолошког система у коме превагу преузимају термини страног порекла (уп. глас – *фонема*, наставак – *суфикс*, *јрефикс*, *инфикс*, *афикс*, *реченица – клауза* и др.).

На другој страни, однос између језичког појма *српски језик* и лингвистичког термина *шиокавски дијалекат* / *шиокавијина*, показује како одређена научнополитичка парадигма подразумева стварање њој прилагођене терминологије, те и говори да је отклон од дотичне парадигме, која је, у овом случају, главнину својих циљева већ остварила и српским научним (и националним) интересима нанела немерљиву и тешко надокнадиву штету, немогућ без напуштања основних термина те исљужене парадигме.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1998: Александар Белић, О језичкој природи и језичком развоју, Лингвистичка испитивања, Књига I [1956], *Изабрана дела Александра Белића. Први њом. Ојшша лингвистика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Белић 2000а: Александар Белић, О историјском развоју словенских деминутивних и амплификативних суфикса [1901], *Изабрана дела Александра Белића, њом II*, Београд: Завод за уџбенике, 9–76.
- Белић 2000б: Александар Белић, Савремени српскохрватски књижевни језик, други део: Наука о грађењу речи [1949], *Изабрана дела Александра Белића, њом XIV*, Београд: Завод за уџбенике, 92–213.
- Белић 2000в: Александар Белић, Природа и порекло именица субјективне оцене [1958], *Изабрана дела Александра Белића, њом II*, Београд: Завод за уџбенике, 77–81.
- Бошковић 1978: Радослав Бошковић, Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници [1936], *Одабрани чланци и расправе*, Титоград: ЦАНУ, 45–175.

- Грковић-Мејџор 2008: Јасмина Грковић-Мејџор, О когнитивним основама семантичке промене, у: М. Радовановић, П. Пипер (ур.), *Семантичка истраживања српског језика*, Београд: САНУ, 49–63.
- Даничић 1850: Ђ. Даничић, *Мала српска граматица*, у Бечу, у Штампарији јерменскога манастира (digitalna.nb.rs).
- Даничић 1858: Ђ. Даничић, *Српска синтакса. Део први*, у Биограду, у Државној штампарији (digitalna.nb.rs).
- Даничић 1863: Ђ. Даничић, *Облици српског језика*, у Биограду, у Државној штампарији (digital.bms.rs).
- Ђорђевић 1886: Јован Ђорђевић, *Латинско-српски речник*, Београд (репринт: Београд 2004).
- Ђорђић 1971: Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, Палеографско-филолошки прилози, Београд.
- Ивић 1985: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шипокавско наречје*, Нови Сад: Матица српска.
- Караџић 1849: Вук Стефановић Караџић, Срби сви и свуда, у: Петар Милосављевић. *Срби и њихов језик* (хрестоматија), Београд: Требник 2002, 129–146.
- Караџић 1852: Вук Ст. Караџић, *Српски рјечник*, Беч.
- Касирер 1998: Ернест Касирер, *Језик и миса. Прилог истраживању проблема имена богова*, Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Кат.: Aristotel. *Analitika I–II. Kategorije. O izrazu* (prevod, komentari i napomene Blagojević U. Slobodan). Beograd: Paideia, 2008, 3–74.
- Лома 2013: Александар Лома, *Топонимија Бањске хрисуљве*. Библиотека ономотолошких прилога, књ. 2. Београд: САНУ.
- Радић 2007: Јованка Радић, Аристотелово учење о појму, речи и категоријама, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* L, 715–731.
- Радић 2008: Јованка Радић, *Рјечник лингвистичких назива Р. Симеона и српски језик. Српски језик у (кон)тексту*, књ. I. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу, 19–32.
- Радић 2013: Јованка Радић, О формацијама са суфиксом *-ица* и антропонимом у основи (дијалектолошки, ономастички, логичко-граматички и „феминистички“ аспект), *Путићи и домени дијалекатске лексикографије*, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 283–294.
- Радић 2014: Јованка Радић, Из методологије трагања за примарним вредностима суфикса (Категоријални приступ: од *ул-ица* до *учићел-ица*). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LVII/1, 151–181.
- Радић 2015а: Јованка Радић, Суфикси *-ина* и *-ица* као опозити у географској терминологији и топонимији (У светлу категорије квантитета). *Ономастички прилози* XXII, 17–63.
- Радић 2015б: Јованка Радић, Категоријалне речи *иша* и *ишо* у текстовима Вука С. Караџића (онтолошки или логичкојезички приступ). *Научни скуп Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*, Научни скупови, Књига CLVI. Београд: САНУ, 229–244.
- РЈА: *Рјечник hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.

- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски (/српскохрватски) језик САНУ, 1959– .
- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- EL.SHJ – *Srpskohrvatski jezik*. Enciklopedijski leksikon mozaik znanja. Beograd: Interpres, 1972.
- Jagić 1917: Vatroslav Jagić, *Život i rad Jurja Križanića. O tristogodišnjici njegova rođenja*, Djela JAZU, XXVIII, Zagreb.
- Kasirer 1985: Ernest Kasirer, *Filozofija simboličkih oblika. Prvi deo – jezik*, Novi Sad: Dnevnik.
- Moris 1975: Čarls Moris, *Osnove teorije o znacima*, Beograd: BIGZ.
- Simeon 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU, 1971–1973.
- Sosir 2004: Ferdinand de Sosir, *Spisi iz opšte lingvistike*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- SP: *Słownik prasłowiański. Tom I*. Wrocław: Polska akademija nauk, 1974.

Jovanka Radić

THE LOGICAL BACKGROUND OF SERBIAN LINGUISTIC TERMS
ENDING IN *-ICA* AND *-INA*

(From Space to Language – the Motion of Suffixes in the “Quantities” Category)

Summary

The paper examines linguistic terms in the Serbian language ending in *-ina* and *-ica* from the categorial (/ logically linguistic) point of view, while primarily seeking to reveal the understanding (/ mental representation) of the linguistic objects designated by them. It is observed that those terms ending in *-ica* are associated with physical linguistic objects which are “defined”, “delimited” or “distinct”. These include (1) defined strings of letters without a corresponding sound line (*bukvica, ćirilica, latinica, glagoljica, gotica*, etc.), (2) segments of speech as clearly delimited sound lines (*rečenica, uvodnica, zaključnica*), (3) speech itself as a sound line precisely defined by the root of the derived word (*ijekavica, ekavica, ikavica*), (4) a word as a unit of language, i.e. parts of speech as types of distinct linguistic forms (*imenica / zasebnica, zamenica*), and (5) words seen as “bodies” formed in a particular way (*izvedenica, složenica, pozajmljenica, skraćunica* etc.). Attention is drawn to the similarities between these linguistic objects and the quantities from the domains of space, body, time, number and society (e.g. *ponornica, ulica, granica; oranica, stanica; nadlaktica, zenica; sedmica* ‘the number 7’, ‘a seven-day period’; *porodica, sedmorica*). In contrast, the objects designated by the terms ending in *-ina* bear a hint of “indefiniteness”, which, depending on the domain, becomes manifest as the indefiniteness of dimensions and boundaries, quantity, number, shape, etc. while in the language it is observed as objective semantic indefiniteness, i.e. a focus on the metaphysical dimension (*jednina, množina, dvojina*).

We interpret the presence of the suffix *-ina* in the linguistic term *čakavština* (+ *kajkavština*) vs. that of *štokavština* (taken to mean “vernaculars” within the former linguistic construct known as

the Serbo-Croatian language), which correspond to the linguistic concepts of the *Croatian* and *Serbian* languages, as a sign that a language (and also a dialect / “vernacular”) is understood as a dimensionally indefinite and metaphysical object without boundaries in terms of “extent” (both structurally and spatially), whereas the presence of the suffix *-ica* in the terms *ekavica*, *ijekavica* and *ikavica* as a sign that speech is understood as a dimensionally defined (linear), realized and therefore “limited” physical object. On the other hand, the uncertainty of forms such as *ekavica* / *ekavština* and *čakavština* (/ colloquially *čakavica*) is interpreted as a reflection of what are unclear and possibly unimportant differences in the language (Fr. *langue*) and speech (Fr. *parole*).

Keywords: linguistic terms in the Serbian language, word-formation, suffix *-ina*, suffix *-ica*, language (Fr. *langue*), speech (Fr. *parole*)